

IKITEISMINIS TYRIMAS PO NAUJOS REDAKCIJOS TEISINĖS SISTEMOS REFORMOS METMENŲ PATVIRTINIMO

Doc. dr. Petras Ancelis

Mykolo Romerio universiteto Teisėsaugos fakulteto dekanas
Valakupių g. 5, LT–10101 Vilnius
Telefonas 274 06 35
Elektroninis paštas polf@ltu.lt

Danguolė Grigolovičienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Telefonas 271 46 39
Elektroninis paštas bpk@ltu.lt

Pateikta 2004 m. gruodžio 5 d.

Parengta spausdinti 2004 m. gruodžio 13 d.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, baudžiamasis persekiojimas, procesinė forma, ikiteisminis tyrimas, kvota, tardytojas, teisinės sistemos reforma, raida.

S a n t r a u k a

Straipsnio autoriai kiek anksčiau jau yra apibūdinę baudžiamojo persekiojimo raidą nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo iki Teisinės sistemos reformos metmenų (naujos redakcijos) patvirtinimo, t. y. iki 1998 metų vidurio [1]. Vėlesnis laikotarpis ne mažiau dinamiškas, svarbus ir todėl nagrinėtinas, nes sparčiai kito ir baudžiamojo persekiojimo teisinis-procesinis reglamentavimas, ir institucijų praktinės veiklos situacija, nemažai naujo atskleidė baudžiamojo proceso mokslinės veiklos rezultatai. Analizuojamu laikotarpiu baudžiamojo proceso kodeksas patyrė tiek pakeitimų ir papildymų, kad iš jo sovietmečio turinio ir netgi „dvasios“ nieko nebeišliko, o naujo kodekso projekto kūrimas ir vėl užsitęsė. Todėl straipsnyje toliau nagrinėjamos svarbiausios baudžiamojo procesinio įstatymo pataisos, jų įtaka organizuojant ir vykdamant ikiteisminį tyrimą, tiesioginė tyrimo institucijų, prokuratūros reorganizacija, struktūrų kaita, praktinės veiklos rezultatai. Nuosekliai nagrinėjamas naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau sutrumpintai – BPK) projekto svarstymas, priėmimas, įgyvendinimas ir su tuo susiję probleminiai klausimai. Straipsnio pabaigoje išdėstomos atitinkamos išvados.

Ikiteisminis (parengtinis) tyrimas kiekvienoje valstybėje užima svarbią vietą baudžiamajame procese. Nuo jo pradėjimo spartos, visų leistinų tyrimo būdų bei priemonių naudojimo, jo teisėtumo ir kokybiškumo dažniausiai priklauso ir teisminių proceso stadijų bei apskritai baudžiamojo proceso paskirties įgyvendinimas. Nuo 1993 m. gruodžio 14 d. Teisinės sistemos re-

formos metmenų Lietuvos Respublikos Seime patvirtinimo vyko jų nuostatų įgyvendinimas, tačiau reformavimas išryškino ne tik pranašumus, bet ir trūkumus.

Lietuvos Respublikos Seimas 1998 m. birželio 25 d. nutarimu Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų ir jų įgyvendinimo“ pritarė naujos redakcijos metmenims [2]. Jų įvade buvo patvirtinta ir mūsų anksčiau išdėstyta išvada apie teisinės sistemos reformos įgyvendinimo netolygumą bei trūkumus, pavyzdžiui: kad teismų reforma pažengė kur kas toliau nei prokuratūros, ypač policijos, vidaus reikalų ministerijos ir jos įstaigų reforma. Kuo gi skiriasi nagrinėjamo klausimo kontekste naujos redakcijos Metmenys nuo patvirtintųjų 1993 metais? Analizuodami bei lygindami jų turinį matome, kad naujoje redakcijoje minima nebe kvotos procesinė forma, o ikiteisminis tyrimas. Anksčiau kvotą buvo planuojama pradėti kvotos įstaigos vadovo įsakymu, prokuroro nurodymu arba kvotos įstaigos pareigūno iniciatyva, o Metmenų II skyriaus 2 straipsnyje nustatoma, kad tik prokuroras, vykdydamas baudžiamąjį persekiojimą, turi teisę priimti sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir kiekvienu atveju nuspręš, kokius tyrimo veiksmus toje byloje reikia atlikti ir kas tuos veiksmus atliks. Naujuose Metmenyse nebeiškilo nuorodų apie tai, kad nustatęs liudytojus arba nukentėjusiuosius pareigūnas pagal proceso taisykles jų neapklausia, o tik pasižymi tokių asmenų duomenis ir žinių turinį, taip pat neliko anksčiau formuluotos perspektyvos apie prokuratūrų vietą, t. y. prie atitinkamų teismų, o jų veiklą reglamentuos bei statusą apibrėš Teismų ir prokuratūros įstatymas. Yra ir daugiau skirtumų, tačiau juos bus galima detalizuoti apibūdinant vėliau parengtą ir svarstyti pateiktą BPK projektą.

Diskusijos dėl ikiteisminio tyrimo vietos teisėsaugos institucijų sistemoje

Patvirtinus naujos redakcijos Teisinės sistemos reformos metmenis, nepaėjus nė metams buvo paskelbtas naujojo BPK projektas (toliau – projektas), išspausdintas leidinyje „Teisės problemos“ [3, p. 41–173]. Projektą lydinčiame straipsnyje M. Kazlauskas ir G. Goda rašė, kad kodekso projektą parengė Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra: doc. M. Kazlauskas (darbo grupės vadovas), doc. G. Goda (darbo grupės vadovo pavaduotojas), doc. P. Kuconis ir doc. J. Rinkevičius, taip pat dalyvavo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas J. Riepšas. Straipsnio autoriai teigė, kad projektas buvo rengiamas atsižvelgiant į principinę reikšmę turinčias Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, 1950 metų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijas kriminalinės justicijos ir baudžiamojo proceso klausimais, atsisakant „procesinės prabangos“ elementų, įvedant naujo modelio sumarinį procesą, naudojant Vakarų Europos baudžiamojo proceso įstatymuose sukauptą ir šimtametes tradicijas turinčią patirtį, vadovaujantis Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimu patvirtintų Teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) skirsniu „Baudžiamasis procesas“ [4, p. 5–18]. Apie kai kuriuos paskelbto projekto institutus – prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno, ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinę padėtį; ikiteisminio tyrimo pradžią, procesinės prievartos priemones, įrodymus, asmens teisių garantijas ir kt. iš karto prasidėjo diskusijos žiniasklaidoje.

S. Liutkevičius atkreipė dėmesį į tai, kad, priešingai M. Kazlauskos ir G. Godos teiginiams, projekto nuostatos akivaizdžiai prieštarauja Konstitucijos 118 straipsniui, nes projekto rengėjai atsisakė parengtinio tardymo, tardytojo sąvokų, išplėtė Konstitucijoje apibrėžtas prokuroro galias. Be to, jis siūlė civilinio ieškovo pripažinimo, kai kurių procesinių prievartos priemonių taikymo teisę suteikti ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui [5]. K. Stungys kritiškai vertino projekte suformuluotą naują įrodymų, įrodinėjimo ir įrodymų įvertinimo sampratą, nes iki

tol įtvirtintos įrodymų ir įrodinėjimo proceso nuostatos yra racionalios ir patvirtintos istorine baudžiamojo proceso praktika [6; 7, p. 22–25]. Šio straipsnio autorius, pripažindamas projekto pranašumus, tvirtino, kad panaikinus tardytojo pareigybę, labai susiaurinus ikiteisminio tyrimo pareigūno savarankiškumą bei atsakomybę, vyraujant vien prokurorui, ikiteisminiame tyrime gali susidaryti situacija, kuri jau egzistavo sovietmečiu iki 1963 metų, ir tai sukels nereikalingą procesinių veikslių derinimą, neveiklumą, vilkinimą. Be to, iš projekto aišku, kad panaudoti specialiąsias žinias, ypač skirti ekspertizės, bus daug sunkiau. Draudžiant atlikti patikrinamuosius procesinius veiksmus, be faktinio pagrindo bus pradėdama daug tyrimų, kurie vėliau bus nutraukti, taigi reikės plėsti tyrėjų etatus, o tai procesą padarys daug brangesnį. Buvo siūloma atlikti šio tyrimo modelio teisinę, ekonominę, finansinę ar panašią kompleksinę ekspertizę [8].

R. Burda neigiamai atsiliepė apie ikiteisminio tyrimo teisėjo pareigybės įvedimą, nes jo funkciją gali atlikti teisėjai, siūlė nusikalstamos veikos išaiškinimą pavesti policijai, o nustatytus įtariamąjį, bylą perduoti prokurorui, labiau apibrėžti ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno teises, pareigas ir atsakomybę [9, p. 21–24]. Daug racionalių pastabų ir siūlymų dėl projekto buvo pateikta konferencijose, įvairiuose pasitarimuose, kuriuose dalyvavo ir darbo grupės BPK projektui rengti nariai, bet, deja, daugeliui kertinių probleminių klausimų tuomet nebuvo skirta reikiamo dėmesio, ir vėliau jie vis tiek iškilo įgyvendinant naująjį BPK.

Tardymas Lietuvoje 1999–2000 metais

Lietuvoje lygiagrečiai įgyvendinant naujųjų Metmenų nuostatas, rengiantis ikiteisminio tyrimo reformai ir siekiant, kad parengtinis tardymas būtų atliekamas operatyviau bei kokybiškiau, baudžiamosios bylos greičiau patektų į teismą, pagerėtų valdymo ir kontrolės funkcijos, nuo 1999 m. spalio 1 d. buvo pradėtas kvotos ir tardymo padalinių valdymo eksperimentas Vilniaus m. vyriausiąjame policijos komisarijate ir jo teritoriniuose policijos komisariatuose, Vilniaus, Kaišiadorių, Šalčininkų, Kėdainių, Kretingos, Mažeikių rajonų policijos komisariatuose. Šiuo pagrindu buvo parengti Vidaus reikalų ministro įsakymai dėl minėtų vyriausiojo policijos komisariato ir kitų komisariatų etatų pakeitimų bei tardymo padalinių vadovų paskyrimo komisariatų vadovų pavaduotojais. Nustatyta, kad tardymo padalinių viršininkai komisariatų vadovų pavaduotojai vadovauja tardytojams bei kvotėjams atliekant tyrimą baudžiamosiose bylose baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka. Esant poreikiui, komisariato vadovo įsakymu kvotėjus teisės aktų nustatyta tvarka leista perkelti į tardymo padalinį, Tardymo departamento direktoriaus įsakymu suteikiant jiems tardytojo įgaliojimus.

Kai kurie praktiniai darbuotojai apie tai atsiliepė teigiamai, nes bylų perdavimas iš vienos į kitą tarnybą ugdė neatsakingumą, neprofesionalumą, menkino kolektyvinio darbo rezultatus [10, p. 1, 4].

2000 m. pabaigoje prasidėjo Tardymo departamento prie VRM reorganizavimas, įtraukiant jį į Policijos departamento prie VRM nusikaltimų tyrimo tarnybas. Taip buvo siekiama išvengti kvotos ir parengtinio tardymo tarnybų funkcijų dubliavimo ir sudaryti sąlygas laipsniškai pereiti prie bendros ikiteisminio nusikaltimų tyrimo institucijos. Atsižvelgiant į tai, buvo parengti ir vidaus reikalų ministro 2000 m. gruodžio 19 d. įsakymu Nr. 473 patvirtinti Tardymo departamento prie VRM laikinieji nuostatai. Vidaus reikalų ministro 2000 m. gruodžio 29 d. įsakymu Nr. 462 Tardymo departamento prie VRM direktorius Stanislovas Liutkevičius (vadovavęs departamentui nuo 1999 m. kovo 26 d.) paskirtas Policijos departamento prie VRM generalinio komisaro pavaduotoju. Tardymo departamentui prie VRM skirtos lėšos numatytos 2001 m. Policijos departamento prie VRM biudžete.

Remiantis nuostatais, Tardymo departamentą sudarė 4 skyriai. Tardymo skyriuje buvo atliekamas sudėtingų, didelės darbo apimtys reikalaujančių baudžiamųjų bylų dėl nusikaltimų nuosavybei, finansams, ūkininkavimo tvarkai bei organizuotų grupių padarytų nusikal-

timų bylų parengtinis tardymas. Specialistų skyriaus darbuotojai privalėjo atlikti revizijas, teikti tardytojams specialisto išvadas, konsultuoti tardytojus klausimais, kuriems reikėjo specialių ekonominių žinių, taip pat kaip specialistai dalyvavo atliekant tardymo veiksmus. Kvotos ir tardymo kontrolės skyrius kontroliavo teritorinių tardymo padalinių darbą, teikė jiems metodinę pagalbą, atliko patikrinimus ir teikė siūlymus, kaip šalinti trūkumus ir geriau organizuoti darbą, nagrinėjo skundus, pareiškimus ir prašymus dėl baudžiamųjų bylų tyrimo. Organizacinis skyrius rengė teisės aktų projektus, įskaitant Tardymo departamento ir jo teritorinių padalinių pareigūnų priėmimo į tarnybą ir atleidimo iš jos, kvalifikacinių kategorijų suteikimo dokumentus, organizavo pareigūnų mokymą. Tardymo departamento teritoriniai kvotos ir tardymo padaliniai – tai teritoriniu principu veikiančios valdybos, skyriai ir poskyriai prie policijos komisariatų. Tardymo valdybos buvo prie Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų vyriausiųjų policijos komisariatų. Prie Šiaulių miesto, Panevėžio miesto, Vilniaus rajono, Kauno rajono, Šiaulių rajono, Panevėžio rajono, Alytaus rajono, Marijampolės rajono policijos komisariatų buvo tardymo skyriai, o prie kitų rajonų policijos komisariatų – tardymo poskyriai. Šiuose padaliniuose buvo atliekama kvota ir parengtinis tardymas vidaus reikalų tardytojams pavestose tirti baudžiamosiose bylose. Be to, įsteigti Specializuotas tardymo skyrius prie Policijos departamento Transporto policijos valdybos, kuris tyrė nusikaltimus, padarytus geležinkelio, vandens ir oro transporte, Tardymo skyrius prie Valstybės sienos apsaugos tarnybos, kuris atliko kvotą ir parengtinį tardymą Valstybės sienos apsaugos tarnybai priskirtose bylose, ir Tardymo skyrius prie Mokesčių policijos departamento, kuris atliko kvotą ir parengtinį tardymą Mokesčių policijos departamentui priskirtose tirti baudžiamosiose bylose.

Tardymo departamentui vadovavo direktorius, kurį skirti ir atleisti turėjo teisę Vidaus reikalų ministras Policijos generalinio komisaro teikimu. Tardymo departamento direktorius tuo pačiu metu buvo ir Policijos generalinio komisaro pavaduotoju. Tardymo departamento direktoriaus pavaduotojus direktoriaus teikimu turėjo teisę skirti ir atleisti Vidaus reikalų ministras. Tardymo departamento struktūriniams padaliniams vadovavo viršininkai. Parengtinį tardymą Tardymo departamente ir struktūriniuose padaliniuose atliko ypač svarbių bylų vyresnieji tardytojai, vyresnieji tardytojai ir tardytojai. Teritorinių kvotos ir tardymo padalinių prie policijos įstaigų vadovus turėjo teisę skirti ir atleisti Policijos generalinis komisaras teritorinės policijos įstaigos vadovo teikimu, suderinęs su Tardymo departamento direktoriumi. Tardymo padalinių prie teritorinių ir specializuotų policijos įstaigų pareigūnus turėjo teisę skirti ir atleisti Policijos generalinis komisaras policijos įstaigų vadovų siūlymu. Šių pareigūnų skyrimo teisę Policijos generalinis komisaras galėjo perduoti Tardymo departamento direktoriui.

Tardymo departamento nuostatų 8 punktą numatė šiuos pagrindinius Tardymo departamento uždavinius:

- 1) užtikrinti kontrolinį-metodinį vadovavimą kvotos ir tardymo padaliniams;
- 2) užtikrinti visapusišką ir objektyvų baudžiamųjų bylų ištyrimą, vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso reikalavimais;
- 3) pagal savo kompetenciją užtikrinti personalo parinkimą bei ugdymą.

Tardymo departamentas, vykdydamas jam pavestus uždavinius, atliko šias funkcijas (9 Nuostatų punktą):

- 1) organizavo kvotą ir parengtinį tardymą kvotos ir tardymo padaliniuose, tiriant baudžiamąsias bylas;
- 2) kontroliavo kvotos ir tardymo padalinių darbą ir teikė jiems praktinę-metodinę pagalbą;
- 3) analizavo ir apibendrinavo nusikalstamumo būklę, kvotos ir parengtinio tardymo praktiką, kvotos ir tardymo padalinių darbo organizavimą, teikė pasiūlymus kvotėjų ir tardytojų darbui gerinti;
- 4) pagal savo kompetenciją organizavo bendradarbiavimą su kitais teisėsaugos institutais, kitomis atitinkamomis Lietuvos Respublikos bei užsienio šalių institucijomis;

- 5) vadovavo parenkant, paskiriant, rengiant ir ugdant personalą visuose kvotos ir tardymo padaliniuose, organizavo pareigūnų kvalifikacijos kėlimo darbą;
- 6) dalyvavo rengiant ir įgyvendinant nusikaltimų bei teisės pažeidimų prevencijos priemones;
- 7) teikė pasiūlymus dėl įstatymų tobulinimo, dalyvavo rengiant teisės aktų projektus;
- 8) pagal savo kompetenciją nagrinėjo fizinių ir juridinių asmenų pasiūlymus, pareiškimus bei skundus dėl parengtinio tardymo, dalyvavo nagrinėjant skundus bei pareiškimus (gavę Vidaus reikalų ministro, Policijos generalinio komisaro įgaliojimą) teisme.

Tardymo departamento vidaus kontrolė, išskyrus procesinę veiklą, buvo atliekama pagal Policijos generalinio komisaro nustatytą tvarką. Prokurorai savo nutarimais už pažeidimus atliekant parengtinį tardymą baudžiamosiose bylose galėjo kelti tardytojams drausmines bylas, kurias Tardymo departamentas privalėjo išnagrinėti, imtis priemonių trūkumams pašalinti bei skirti nusižengusiam pareigūnui nuobaudą. Teritorinių ir specializuotų tardymo padalinių pareigūnams ir tarnautojams pagal savo kompetenciją poskyrių vadovai galėjo skirti pastabas, skyrių vadovai – pastabas ir papeikimus, valdybų vadovai – pastabas, papeikimus, griežtus papeikimus, Tardymo departamento direktorius – visas Tarnybos vidaus reikalų sistemoje statuto bei Valstybės tarnybos įstatymo numatytas nuobaudas.

Nagrinėjant duomenis apie teisėsaugos institucijų darbuotojus, nusikalstamumo būklę ir baudžiamojo persekiojimo veiksmingumą 1999–2002 metais (žr. 1 ir 2 lenteles), esminių pokyčių neužfiksuota. Nežymiai mažėjant policijos pareigūnų, nusikalstamumo, jo išaiškinamumo ir bylų tyrimo pagrindiniai rodikliai iš pirmo žvilgsnio labiau nepasikeitė. Seminare „Naujas Baudžiamojo proceso kodeksas: ikiteisminio tyrimo praktinio organizavimo aspektai ir įtaka teisinės sistemos reformai“, kuris įvyko Policijos departamente 2002 m. gruodžio 2 d., Generalinio komisaro pavaduotojas S. Liutkevičius informavo, kad 1999 metais į tardytojo pareigas šalyje priimti 152 asmenys, atleisti 142, 2000 metais – atitinkamai 109 ir 107, 2001 metais – 100 ir 113, o per 2002 metų vienuolika mėnesių priimti 125 tardytojai, atleisti – 98 pareigūnai. Taigi vien per ketverius metus perėjo dirbti kitur 328 tardytojai. Tai reiškia, kad juos pakeitė mažiau patyrę ir prastesnį išsilavinimą turintys asmenys. Buvo konstatuota, kad 2002 m. gruodžio 1 d. tardytojais dirbo tik 56,3 proc. asmenų, turinčių aukštąjį teisinį išsilavinimą.

Be vidaus reikalų sistemos tardymo padalinių ir prokuratūros, tardymą baudžiamosiose bylose šiuo laikotarpiu dar atliko reorganizuota Specialiųjų tyrimų tarnyba (toliau – STT). Siekiant padidinti šios tarnybos veiklos savarankiškumą ir efektyvumą bei išplėsti jos galimybes kovojant su korupcija aukščiausios valdžios srityje, buvo nuspręsta pašalinti ją iš vykdomosios valdžios pavaldumo ir reorganizuoti į instituciją, atskaitingą tik Lietuvos Respublikos Prezidentui ir Lietuvos Respublikos Seimui. Toks įstatymas, priimtas 2000 m. gegužės 2 d., sudarė sąlygas sustiprinti antikorpacinę STT veiklą. Šis įstatymas leido STT koordinuoti nacionalinės kovos su korupcija programos rengimą, įgyvendinimą bei savarankiškai tirti korupcines ir su ja susijusias nusikalstamas veikas, taip pat korupcinių faktų atskleidimą ne tik žemesniuose, bet ir aukščiausiuose valdžios sluoksniuose, kovos su korupcija prevencinių priemonių bei būdų sistemos sukūrimą, siekiant kompleksiskai pašalinti bei neutralizuoti korupciją bei sąlygas, aukštos kvalifikacijos specialistų kovai su korupcija rengimą ir kt. Nauja ir neįprasta Lietuvoje buvo ir šios tarnybos statute įtvirtinta pareigūnų – agentų sistema. STT struktūroje 2002 metais veikė informacijos rinkimo, kaupimo, analizės ir numatymo, operatyvinės veiklos ir kontrolės, nusikaltimų tyrimo, taip pat kiti aptarnaujantys padaliniai. Tarnybos skyriai, be Vilniaus, buvo ir didžiuosiuose miestuose: Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Nuo 1998 m. iki 2002 m. STT išaiškino 730 nusikaltimų. STT tirtose ir teismui perduotose bylose kaltinamaisiais pagal įvairius Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius buvo patraukti 475 asmenys [11].

1 lentelė. Duomenys apie nusikalstamumo būklę ir baudžiamojo persekiojimo veiksmingumą Lietuvoje 1999–2002 metais

Metai	Išnagrinėta pranešimų apie nusikaltimus	Užregistruota nusikaltimų	10 000 gyventojų tenka nusikaltimų	Išaiškinta nusikaltimų %	Nustatyta asmenų, padariusių nusikaltimą	VRM sistemos tardytojų darbo rezultatai					Bendras perduotų į teismą kaltinamųjų skaičius	Nuteistų asmenų skaičius	Šaltiniai
						Visos tirtos bylos	Baigta tirti bylų	Vienas tardytojas turėjo bylų vienu metu	Vienas tardytojas baigė bylų	Vienas tardytojas pasiuntė į teismą bylų			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1999	148 755	77 106	219	41,0%	25 160	43 539	18 014	71,97	29,78	26,00	15 310	19 672	Tardymo departamento prie VRM duomenys ir Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenys
2000	164 738	82 370	235	40,4%	25 046	61 298	18 136	81,19	24,02	15,84	15 592	20 680	
2001	166 189	79 265	228	42,5%	26 662	62 632	20 126	86,27	27,72	18,68	17 650	20 915	
2002	153 386	72 646	209	46,5%	25 754	54 510	18 845	79,46	27,47	18,77	16 690	19 890	

2 lentelė. Duomenys apie teisėsaugos institucijų darbuotojus 1999–2003 metais

Metai	Policijos etatai	VRM sistemos tardytojai	Prokuratūros pareigūnai	Bendras teisėjų skaičius	Advokatai	Šaltiniai
1	2	3	4	5	6	7
1999	18 069	718	794	503	603	Tardymo ir Policijos departamentų prie VRM duomenys, Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenys
2000	17 562	755	820	599	724	
2001	16 663	713	855	631	867	
2002	16 095	696	869	654	921	
2003	14 930	717	867	670	995	

2002 m. balandžio 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas. Pagal šį įstatymą Mokesčių policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pertvarkytas į Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybą. Nustatytos naujos, labiau valstybės finansų apsaugai orientuotos šios tarnybos funkcijos, išspręsta mokesčių administravimo sistemos institucijų revizijų ir kvotos funkcijų dubliavimo problema, nustatyti specialūs, t. y. skirti tiesiogiai valstybės finansų apsaugos funkcijai vykdyti, tarnybos pareigūnų įgaliojimai. 2002 m. gegužės 24 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 747 „Dėl institucijos, atsakingos už bendradarbiavimą su Europos kovos su sukčiavimu tarnyba (OLAF), paskyrimo“, pagal kurį Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba paskirta atsakinga už bendradarbiavimą su Europos kovos su sukčiavimu tarnyba

(OLAF). 2002 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybei priėmus nutarimą Nr. 1023 „Dėl Revizijų departamento prie Finansų ministerijos steigėjo funkcijų vykdymo pavedimo ir reorganizavimo“ Vidaus reikalų ministro įsakymu buvęs Revizijų departamentas prie Finansų ministerijos buvo prijungtas prie Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos – ši perėmė jo vykdytas funkcijas.

Šiame etape buvo padaryta gana daug esminių BPK pakeitimų ir papildymų, susijusių su baudžiamojo persekiojimo tobulinimu, kurie, siejant su visomis ankstesnėmis pataisomis, iš senojo sovietmečio kodekso nieko esminio nepalikę, ypač po 2001 m. rugsėjo 11 d. įstatymo Nr. IX-500 [12], kuomet buvo pakoreguotos užsilikusios conceptualios normos, apibrėžiančios baudžiamojo proceso uždavinius, principus, ir kitos bendrosios nuostatos. Buvo padaryti pakeitimai, suteikiantys galimybę atlikti daug tardymo veiksmų baudžiamosios bylos kėlimo stadijoje; teisėjui suteikta teisė apklausti asmenis parengtinio tardymo stadijoje; patobulintas procesinių prievartos priemonių, summarinio proceso, laikino nuosavybės teisių apribojimo taikymas; išplėstos proceso dalyvių teisės apskundžiant pareigūnų veiksmus bei sprendimus ir kt. Po šių pakeitimų sklido kalbos, kad naujojo BPK kurti nebereikia [13]. Tačiau taip neįvyko, nes 2002 m. kovo 14 d. priimtu įstatymu Nr. IX-785 buvo patvirtintas naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [14].

Jeigu palyginsime priimto naujojo BPK turinį su Metmenų (1998 m.) nuostatomis, ir čia pastebėsime kai kuriuos neatitikimus: buvo atsisakyta prokuroro teisės visuomet tik jam priimti sprendimą, kokius veiksmus reikia atlikti iškart, vos nustatius veikos faktą, neliko summarinio proceso, taip pat nebuvo apibrėžti ir nepilnamečių bylų proceso ypatumai ir kt.

Akivaizdu, kad priimtojo BPK normos prieštaravo tuometinei Konstitucijos 118 straipsnio formulotei: „... kvotos organų veiklą kontroliuoja prokurorai; parengtinį tardymą atlieka tardytojai...“, taigi Lietuvos Respublikos Seime buvo pradėta šio konstitucinio straipsnio keitimo procedūra, ir 2003 m. kovo 20 d. įstatymu Nr. IX-1379 nuo tų pačių metų balandžio 21 d., t. y. likus dešimčiai dienų iki anksčiau priimtųjų baudžiamųjų įstatymų įsigaliojimo, Konstitucijoje buvo įtvirtinta nuostata, kad ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras, kuris, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo [15].

Ikiteisminis tyrimas įsigaliojus naujiems baudžiamojo proceso ir kitiems įstatymams

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos 2002 m. spalio 29 d. įstatymas Nr. IX-1162 apibrėžė visų nurodytų kodeksų įsigaliojimą nuo 2003 m. gegužės 1 d. Kartu šis įstatymas numatė tam tikras pereinamojo etapo išimtis ir atskirų normų taikymo nuoseklumą [16].

2003 m. balandžio 22 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo pakeitimo įstatymas, kuris prokuratūros įstatymą išdėstė nauja redakcija [17]. Šis įstatymas įtvirtino tokias prokuroro funkcijas:

1. Prokuratūra yra valstybės institucija, atliekanti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, šiame įstatyme arba kituose įstatymuose nustatytas funkcijas. Prokuratūra padeda užtikrinti teisėtumą ir teismui vykdyti teisingumą.

2. Prokuratūra įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka:

- 1) organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja;
- 2) atlieka ikiteisminį tyrimą arba atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus;
- 3) kontroliuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiklą baudžiamajame procese;
- 4) palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose;
- 5) kontroliuoja nuosprendžių pateikimą vykdyti ir jų vykdymą;

- 6) koordinuoja ikiteisminio tyrimo įstaigų veiksmus tiriant nusikalstamas veikas;
- 7) gina viešąjį interesą;
- 8) pagal kompetenciją nagrinėja asmenų prašymus, pareiškimus ir skundus;
- 9) dalyvauja rengiant ir įgyvendinant nacionalines ir tarptautines nusikalstamų veikų prevencijos programas;
- 10) dalyvauja teisėkūros procese;
- 11) atlieka kitas įstatymų nustatytas funkcijas. Įstatymo 16 straipsnyje taip pat nurodoma, kad prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams generalinio prokuroro patvirtintos rekomendacijos ir kiti teisės norminiai aktai, formuojantys ikiteisminio tyrimo, valstybinio kaltinimo ir nuosprendžių vykdymo kontrolės praktiką, yra privalomi. Taigi ir čia matome nesilaikymą Metmenyse įtvirtintos nuostatos apie teismų ir prokuratūros statuso reglamentavimą vienu įstatymu.

Rengiantis praktiškai įgyvendinti naujuosius kodeksus, buvo atliktos atitinkamų Vidaus reikalų ministerijai pavaldžių policijos ir kitų struktūrinių padalinių reorganizacijos.

2002 m. spalio 31 d. Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu Nr. 570 „Dėl tipinių aukštesnės ir žemesnės pakopos policijos komisariatų struktūrų schemų patvirtinimo“ buvo numatyta iki 2003 m. gegužės 1 d. tardymo ir kvotos padalinius integruoti į ikiteisminį tyrimą atliekančius kriminalinės policijos bei viešosios policijos padalinius. Šia schema kriminalinės policijos padaliniai įpareigojami vykdyti nusikaltimų tyrimo, kriminalistinių tyrimų, operatyvinės veiklos ir organizuoto nusikalstamumo tyrimo funkcijas. Reikia pasakyti, kad pradedant reformuoti, buvo siūlomi ir kiti struktūrinių padalinių reorganizavimo variantai, t. y. įkurti atskirą ikiteisminio tyrimo tarnybą, tiesiogiai pavaldžią vidaus reikalų ministrui, o ne policijai, kriminalinės policijos biurą reorganizuoti į Lietuvos ikiteisminio tyrimo biurą, kurio vadovas būtų policijos generalinio komisaro pavaduotoju, o teritoriniuose policijos komisariatuose turėtų išlikti atskiri ikiteisminio tyrimo ir kriminalinės tarnybos padaliniai. Vis dėlto 2003 m. sausio 28 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 120, kuriuo nutarė reorganizuoti iki 2003 m. gegužės 1 d. Policijos departamentą ir Tardymo departamentą sujungimo būdu į ikiteisminio tyrimo įstaigą – Policijos departamentą prie vidaus reikalų ministerijos [18]. Šiuo pagrindu Lietuvos Policijos generalinis komisaras 2003 m. balandžio 2 d. priėmė įsakymą Nr. V-120 „Dėl policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos struktūros patvirtinimo“, kuriuo Valdymo tarnybos struktūroje buvo įsteigta Ikiteisminio tyrimo organizavimo ir koordinavimo valdyba su Veiklos kontrolės bei Veiklos analizės ir metodikos skyriais. Šios valdybos uždaviniai apibrėžti 2003 m. balandžio 18 d. Policijos generalinio komisaro įsakymu Nr. V-183 patvirtintais Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos valdymo tarnybos nuostatais (9.2 str.).

Ikiteisminio tyrimo organizavimo ir koordinavimo valdybos Veiklos kontrolės skyrius:

- 1) pagal savo kompetenciją organizuoja, koordinuoja ir kontroliuoja policijos įstaigų veiklą nusikalstamų veikų prevencijos, atskleidimo, ikiteisminio tyrimo bei kriminalistinių ekspertizių atlikimo srityse, nuo teisėsaugos institucijų ir teismo besislapsančių, be žinios dingusių asmenų ir kitų asmenų paiešką ir ekstradiciją (nuteistųjų perdavimą), taip pat neatpažintų lavonų, nežinomų ligonių ir vaikų asmens tapatybės nustatymą;
- 2) koordinuoja policijos įstaigų ikiteisminio tyrimo padalinių darbą, teisės aktų nustatyta tvarka organizuoja ir koordinuoja policijos įstaigų operatyvinę veiklą;
- 3) pagal kompetenciją organizuoja ir koordinuoja Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintų nacionalinių, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nusikalstamų veikų prevencijos, atskleidimo bei ikiteisminio tyrimo srities programų įgyvendinimą policijos įstai-gose, dalyvauja rengiant programų projektus;
- 4) pagal savo kompetenciją organizuoja bendradarbiavimą su Lietuvos Respublikos teisėsaugos ir teisėtvarkos institucijomis, taip pat su atitinkamomis užsienio šalių institucijomis;
- 5) dalyvauja atliekant policijos įstaigų kompleksinius patikrinimus;

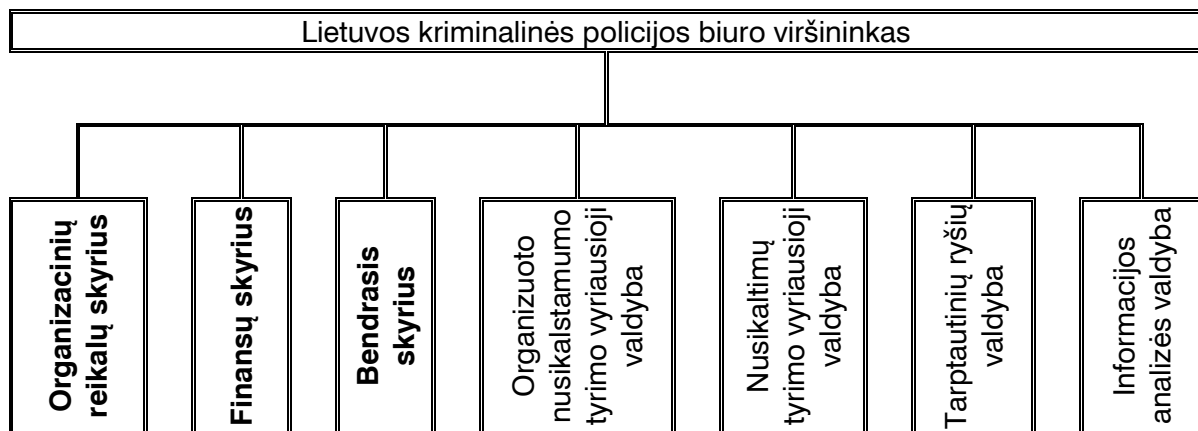
- 6) pagal savo kompetenciją nagrinėja fizinių ir juridinių asmenų pareiškimus, skundus, prašymus, pasiūlymus;
- 7) pagal kompetenciją atlieka tarnybinius patikrinimus, teikia siūlymus dėl drausminio poveikio priemonių taikymo.

Ikiteisminio tyrimo organizavimo ir koordinavimo valdybos Veiklos analizės ir metodikos skyrius:

- 1) renka, kaupia, analizuoja ir apibendrina duomenis apie nusikalstamų veikų prevencijos, atskleidimo, operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo praktiką, ikiteisminio tyrimo įstaigų veiklą (darbo organizavimo, darbo krūvių, darbo rezultatų ir kiti klausimai);
- 2) analizės išvadų pagrindu teikia siūlymus policijos įstaigų operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo darbui gerinti;
- 3) teikia siūlymus dėl operatyvinę veiklą ir ikiteisminį tyrimą reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų rengimo ir tobulinimo, dalyvauja rengiant naujus ir tobulinant galiojančius teisės aktus; analizuoja rengiamų bei galiojančių teisės aktų galimus šalutinius neigiamus poveikius ir kriminogeninius padarinius;
- 4) teikia praktinę ir metodinę pagalbą policijos įstaigoms nusikalstamų veikų prevencijos, atskleidimo, operatyvinės veiklos bei ikiteisminio tyrimo klausimais, kaupia metodinę literatūrą ir teikia pasiūlymus dėl aprūpinimo ja policijos įstaigų ikiteisminio tyrimo padalinius;
- 5) teikia pasiūlymus dėl policijos įstaigų ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikacijos kėlimo ir skatinimo ją kelti;
- 6) dalyvauja organizuojant policijos įstaigų ikiteisminio tyrimo padalinių pareigūnų kvalifikacinių kategorijų suteikimo (patvirtinimo) egzaminus [čia ir toliau – Policijos departamento norminiai aktai, 19].

2003 m. gruodžio 22 d. Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu Nr. V-732 „Dėl Lietuvos policijos generalinio komisaro 2003 m. balandžio 16 d. įsakymo Nr. V-175 „Dėl Lietuvos kriminalinės policijos biuro nuostatų ir struktūros schemos patvirtinimo“ pakeitimo“ (nauja redakcija) nustatė tokią šio biuro struktūrą:

LIETUVOS KRIMINALINĖS POLICIJOS BIURO STRUKTŪROS SCHEMA

Generalinis komisaras 2003 m. gegužės 16 d. įsakymu Nr. V-270 „Dėl policijos departamento prie vidaus reikalų ministerijos struktūrinių padalinių, teritorinių policijos įstaigų, policijos profesinio ugdymo bei specializuotų policijos įstaigų veiklos organizavimo“ 2.3. straipsniu pavedė policijos generalinio komisaro pavaduotojui (Stanislovui Liutkevičiui) kuruoti, koordinuoti ir atsakyti už šių policijos sistemos įstaigų, padalinių veiklą bei policijos

veiklos sritis: Policijos departamento Valdymo tarnybos ikiteisminio tyrimo organizavimo ir koordinavimo valdybos; Lietuvos kriminalinės policijos biuro; Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro; Lietuvos policijos operatyvinės veiklos tarnybos, Lietuvos policijos liudytojų ir nukentėjusiųjų apsaugos tarnybos bei policijos greitojo reagavimo rinktinės „Aras“ – įstaigų administravimo klausimais; pagal kompetenciją – teritorinių policijos įstaigų kriminalinės policijos ir kitų padalinių, atliekančių ikiteisminį tyrimą. Patvirtinti pareigybių sąrašai. Įpareigota daryti ikiteisminį tyrimą šalyje ir buvo numatytos 5 424 pareigybės, kuriose dirba buvę tardytojai, kvotėjai bei kriminalinės ir viešosios policijos pareigūnai [20].

Atitinkami įstatymų pakeitimai dėl parengtinio tardymo ir kvotos reorganizavimo į ikiteisminį tyrimą buvo priimti ir dėl kitų institucijų veiklos: 2003 m. balandžio 3 d. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymo 7 ir 20 straipsnių pakeitimo įstatymas [21], Valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo 2, 6, 20 ir 21 straipsnių pakeitimo įstatymas [22], kitų.

2003 m. balandžio 24 d. teisingumo ir vidaus reikalų ministro įsakymu Nr. 123/1 V–141 sudarytos dvi tarpžinybinės darbo grupės užtikrinti, kad teisėsaugos institucijos ir teismai galėtų sklandžiai įgyvendinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nuostatas. Darbo grupėms pavesta rinkti informaciją apie minėtų kodeksų taikymą praktikoje, analizuoti ją, apibendrinti ir teikti pasiūlymus (prireikus atitinkamų teisės aktų projektus). BPK įgyvendinimui vertinti paskirti generalinio prokuroro pavaduotojas Gintaras Jasaitis (grupės vadovas), Stanislovas Liutkevičius – Policijos departamento prie VRM generalinio komisaro pavaduotojas ir Kęstutis Tubis, Lietuvos kriminalinės policijos biuro Nusikaltimų tyrimo tarnybos vyresnysis komisaras.

Prieš pat naujojo BPK įsigaliojimą staiga buvo pakeista per keturiasdešimt jo straipsnių [23]. Padaryti daugelis straipsnių pakeitimų ir Baudžiamajame kodekse.

Kaip teigė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas V. Greičius, kodeksuose buvo daug spragų ir klaidų. Jo nuomone, taip atsitiko dėl įvairių priežasčių: kodeksų rengimo darbo grupės buvo sudarytos seniai, tačiau jų sudėtis nuolat keitėsi ir tai trikėdė jų veiklą; trūko dialogo pačiose darbo grupėse; teisės teoretikai ne visada įsiklausydavo į didelę darbo patirtį turinčių praktikų nuomonę; buvo skubama ir ypač baigiantis Lietuvos Respublikos Seimo kadencijai, nors kodeksas nebuvo pakankamai gerai parengtas; kai kurie trūkumai buvo tokie aiškūs, kad nutarta sudaryti darbo grupę, kuri turėjo išanalizuoti jau priimtus kodeksus ir parengti išsamius siūlymus, kaip tuos trūkumus pašalinti; į apie 50 proc. siūlymų Lietuvos Respublikos Seimas vėlesnėse Baudžiamojo proceso kodekso pataisose atsižvelgė, bet liko neatsižvelgta į nemažai problemų, kurios ateityje turėtų sukelti nereikalingų trukdžių [24].

BPK 165 straipsnis ikiteisminio tyrimo įstaigos statusą nustatė ne tik jau mūsų anksčiau apibūdintoms policijai, Valstybės sienos apsaugos tarnybai, Specialiųjų tyrimų tarnybai, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybai, bet ir karo policijai, Valstybės saugumo departamentui, Muitinės departamentui, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentui. Ikiteisminį tyrimą taip turi teisę atlikti kapitonai jūros laivų, išvykusių į tolimą plaukiojimą – dėl laivo įgulos narių ir keleivių nusikalstamų veikų, padarytų tolimojo plaukiojimo metu, ir Kalėjų departamento pareigūnai, areštinių, kardomojo kalinimo ir pataisos įstaigų direktoriai arba jų įgalioti pareigūnai dėl šiose įstaigose padarytų nusikalstamų veikų. Padidėjus ikiteisminį tyrimą atliekančių subjektų skaičiui, policija ir toliau išlieka pagrindine ir visuotine ikiteisminio tyrimo įstaiga, todėl jos veiklos veiksmingumas šiame straipsnyje daugiausia nagrinėjamas.

Analizuojant naujausius kriminologinius duomenis matyti, kad per 2003 metus policijoje pradėta ikiteisminių tyrimų 51 proc. daugiau negu per 2002 metus. Atrodytų, kad padidėjo nusikalstamumas, tačiau kriminogeninė padėtis šalyje faktiškai taip staigiai pasikeisti negalėjo. Šią prielaidą patvirtina tai, kad vėliau daug pradėtų tyrimų buvo nutraukta. Štai vien per 2003 m. gegužę–gruodį nutraukti 24 509 tyrimai, t. y. apie 30 procentų. Taip įvyko dėl to, kad pašalinus baudžiamosios bylos kėlimo stadiją, remiantis BPK 168 straipsniu atsakyti pradėti ikiteisminį tyrimą galima tik tuomet, kai nurodyti faktai apie nusikalstamą veiką

akivaizdžiai neteisingi. Taigi įstatymas primygtinai įpareigoja ikiteisminį tyrimą pradėti iš karto gavus pareiškimą arba pranešimą, nes pirminei informacijai tikrinti neskirtas nei terminas, nei galimybė atlikti tam tikrus procesinius veiksmus. Be to, BPK 3 straipsnyje nurodytos aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negali būti pradėtas, tačiau nėra numatytos procedūros, kurios leistų nepradėti ikiteisminio tyrimo ir šiais atvejais, todėl dabar dėl jų pradamas ikiteisminis tyrimas ir vėliau bylos nutraukiamos. Nėra gerai, kai sprendimą pradėti tyrimą priima tik įstaigos vadovas (jo įgaliotas pareigūnas), prokuroras, o ne ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Daugeliu atvejų išaiškinant nusikalstamą veiką nukenčia spartumas, dinamiškumas. Procesinės formos kontekste, ypač pradiniam etape, kuris daugiausia nulemia tyrimo efektyvumą, procesas yra labai amorfiškas. Padaugėjus tyrėjų (kaip jau buvo minėta anksčiau, teisė daryti ikiteisminį tyrimą suteikta 5 424 pareigūnams, o tirti nusikalstamas veikas įpareigojami 3 724 tyrėjai), darbo krūviai, deja, nesumažėjo, darbo efektyvumas nepagerėjo, nes į teismą perduota tik 2,1 proc. bylų daugiau negu ankstesniais metais, nors tuomet pareigūnų, tiriančių nusikalstamas veikas, buvo keliskart mažiau. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai iš pat pradžių priversti pradėti procesinį ikiteisminį tyrimą, atlieka daugelį procesinių veiksmų, nepaisant kurių tyrimai vis tiek nutraukiami. Atrodo, nebloga buvo ankstesnė procesinė tvarka, kai padarius BPK 2001 m. rugsėjo 11 d. pakeitimus, bylos kėlimo stadijoje buvo leista atlikti daugelį tyrimo veiksmų ir kaip jų rezultatas daryti tyrimą buvo atsisakoma kuo anksčiau, ir įvykis pagrįstai nebuvo registruojamas kaip nusikaltimas.

Policijos departamento 2003 m. pabaigoje atliktu tyrimu-pareigūnų apklausa anketa-vimo būdu paaiškėjo šie naujaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir kitais norminiais aktais įvestos ikiteisminio tyrimo tvarkos vertinimai: 50,5 proc. teigė, kad darbo efektyvumas sumažėjo; 76 proc. nurodė, kad darbo krūviai padidėjo, iš jų 38 proc. mano, kad krūvis padidėjo pastebimai; 88 proc. respondentų manė, kad iki ikiteisminio tyrimo pradžios tikslinga numatyti tam tikrų procesinių veiksmų atlikimo galimybę (objektų tyrimą, specialisto išvados gavimą, liudytojų apklausą) [25, p. 49–76].

Taip pat lieka neišspręstas tyrimo subjektų sąveikos ir veiklos organizavimo klausimas. BPK 2 straipsnis įpareigoja prokurorą ir ikiteisminio tyrimo įstaigas pagal kompetenciją imtis įstatyme numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. BPK nėra normos, reglamentuojančios ikiteisminio tyrimo įstaigos arba jos padalinio vadovo įgaliojimus, vadovaujant tyrėjams ir kontroliuojant, kaip šie planuoja ir atlieka tyrimą. Savo ruožtu prokuroras organizuoja ikiteisminį tyrimą, jam vadovauja (164 str. 1 d.) ir privalo kontroliuoti, kaip tyrimas vyksta (170 str. 2 d.). Toks baudžiamąjį persekiojimą vykdančių pareigūnų procesinių funkcijų reglamentavimas sukelia tam tikrą susirūpinimą, nes pasigendama konkretaus ikiteisminio tyrimo įstaigos arba jos padalinio vadovo, prokuroro ir tyrėjo santykių apibrėžtumo. Tiesa, BPK 18 straipsnis nustato, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas įstaigos vadovo arba jos padalinio vadovo pavedimu atlieka ikiteisminio tyrimo veiksmus: siekia nustatyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį ir šios veikos aplinkybes, tačiau matyti būtinas konkretesnis nurodytų santykių reglamentavimas, nes ne visuomet galima pasikliauti vien pareigūnų asmeniniu požiūriu, atsakingumu, aktyvumu ir kitomis savybėmis. Galbūt tam tiktų anksčiau galiojusio BPK, pavyzdžiui, 48–1 straipsnio, formuluočių transformacija. Mūsų nuomone, čia sunku išsiversti atitinkamų rekomendacijų kūrimu, nes jau ir esamos daugelis labai ištęstos, stokoja konkretumo ir iš esmės dažniausiai kartoja įstatymo normas. Kita vertus, anksčiau arba vėliau tam tikra veiklos patirtis ir teisės normų taikymas bus apibendrinta ir teismų praktika.

Atskiros straipsnio tema galėtų būti klausimas, ar pakankamai pagrįstas yra sprendimas (ypač policijoje) sujungti pareigūnų kasdienėje veikloje operatyvinės veiklos, procesines baudžiamąsias ir administracines funkcijas. Manytina, kad visiškai pateisinamas policijos veiklos visapusiškumas žemesniu lygmeniu, pavyzdžiui, patruliuojantis pareigūnas turėtų vienodai sėkmingai spręsti viešosios tvarkos, eismo saugumo užtikrinimo, tam tikrų paslaugų žmonėms teikimo ir kitas funkcijas, tačiau kriminalinėje žvalgyboje, pradedant ir vyk-

dant baudžiamąjį persekiojimą, jau būtinas funkcijų atskyrimas praktinės veiklos specializacija ir daug aukštesnio išsimokslinimo, lygmuo.

Deja, mažai pasiteisino ir pagreitinoto proceso įgyvendinimo lūkesčiai. Šios procesinės formos taikymas stringa labiausiai dėl gana riboto 5 dienų termino ir ištęsto proceso nagrinėjimo trijose institucijose: ikiteisminio tyrimo įstaigoje, prokuratūroje ir teisme. Kita vertus, nėra suderinti BPK 426 straipsnio 2 dalyje ir 427 straipsnio 1 dalyje išdėstyti reikalavimai, nes vienoje nurodoma, kad prokuroras teismui gali nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, o antroje, apibūdinančioje prokuroro pareiškimo turinį, jau išplečiamas pateikiamų duomenų kiekis. Neišvengiamai daug laiko skiriama medžiagai – nuosprendžių kopijoms, charakteristikoms, pažymoms rinkti. Pagreitintas procesas tampa sunkiai įmanomas, kai nusikalstama veika fiksuojama ne jos padarymo dieną o vėliau, taigi nustatyto termino trukmė dar sutrumpėja. Mūsų nuomone, yra svarstyтина, ar nevertėtų pailginti pagreitinoto proceso taikymo terminą arba visai jo nelaikyti pagrindiniu kriterijumi, o įtarimui pareikšti naudotis pašto paslaugomis. Prisimenant bendrosios teisės tradicijos šalių praktiką, galbūt verta įteisinginti situaciją, kai sprendimą teisme iš pradžių reikėtų priimti tik dėl asmens kaltumo (nekalturno), o konkrečios bausmės skyrimą atidėti iki tada, kai teismui bus pateikta ir asmenį charakterizuojanti medžiaga.

Atskira problema reikėtų laikyti ir privataus kaltinimo proceso reglamentavimo spragas, kurios jau plačiai žinomos ir pareikalavo netgi Konstitucinio Teismo sprendimo [26]. Žinome, kad privataus kaltinimo bylose skundą paduoda ir kaltinimą teisme palaiko nukentėjusysis, tačiau tik tais atvejais, kai nustatytas nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Jeigu asmuo nenustatytas, teismas tokių bylų nenagrinėja, o policija negali priimti pareiškimo, nes ikiteisminis tyrimas neatliekamas. Dažnai pasitaiko pranešimų dėl traukinių langų daužymo, automobilių apgadavimo ir kt. Šiais atvejais dažniausiai įtariamo asmens iš karto nustatyti nepavyksta, tačiau būtina išvykti į įvykio vietą, atlikti objektų tyrimą, apklausti liudytojus. Deja, BPK tai nenumatyta. Praktiniame darbe pradedamas ikiteisminis tyrimas remiantis panašiais BK straipsniais, pavyzdžiui, 284 straipsniu, nors tokiu būdu iškrepiama situacija. Matyti, tikslinga BPK papildyti nuostata, kad nenustačius kaltininko, tokiais atvejais būtinas ikiteisminis tyrimas.

Tikslintina, kad straipsnio rengimo spaudai metu, 2004 m. liepos 8 d. įstatymu Nr. IX–2336 (Valstybės žinios, 2004 07 24. Nr. 115–4276) pastarosios problemos teisinio reglamentavimo prasme jau sprendžiamos, nes priėmus atitinkamų BPK straipsnių pataisas, medžiagos rengimas pagreitintame procese pailgintas iki 10 dienų, o privataus kaltinimo bylų procese ikiteisminis tyrimas atliekamas bendra tvarka, jeigu nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo nėra žinomas.

Išryškėjo ir kitų BPK reglamentavimo trūkumų ir spragų, trukdančių veiksmingai vykdyti nusikalstamumo kontrolę, pavyzdžiui, dėl pripažinimo civiliniu ieškovu tvarkos, nėra jokių pagrįstų argumentų, kurie neleistų šią procedūrą taikyti pačiam tyrėjui, nes, kaip žinome, tam tikros turtinės vertybės greit „dingsta“, perrašomos kitų asmenų vardu. Taigi prokuroro civiliniu ieškovu pripažinimo procesinė tvarka tampa itin formali ir iškreipta. Probleminiais laikytini taip pat anonimiškumo taikymas liudytojams (kai jie yra pareigūnai), informacijos sunaikinimo, daiktų ir dokumentų išreikalavimo ir poėmio, procesinės ir operatyvinės veiklos santykio, diskrecijos ikiteisminiame tyrime, nukentėjusiojo ir kitų proceso dalyvių teisių užtikrinimo bei kiti klausimai.

Pastaraisiais klausimais buvo daug diskutuota Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto organizuotame pasitarime, kuriame dalyvavo įvairaus lygio prokurorai ir ikiteisminio tyrimo įstaigų atsakingi darbuotojai [25]. Čia buvo daug dėmesio skirta ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikacijos klausimams. Nustatyta, kad tyrėjais būti neskatinama nei šią funkciją atliekančių pareigūnų darbo apmokėjimas, materialinis-organizacinis aprūpinimas, karjera, nei kitos garantijos, todėl nemažai pareigūnų, turinčių aukštąjį universitetinį išsilavinimą, dirba patruliais arba užima kitas, žemesnes nei tyrėjo atsakingas policines pareigas, o ir esami tyrėjai pereina į prokuratūrą, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybą, Valsty-

bės sienos apsaugos tarnybą ir kitur. Nemažai tyrėjais paskirtų pareigūnų anksčiau vykdė tik operatyvinę arba kitokią policinę funkciją, kuri nebuvo susijusi su procesine veikla, todėl jiems prisitaikyti taip pat nelengva. Iš dabar dirbančiųjų tyrėjais turi išsilavinimą: universitetinį teisinį – 42,81 proc.; universitetinį neteisinį – 16,15 proc.; aukštesnį neteisinį – 13,66 proc.; turi tik vidurinį – 7,22 proc. atsakiusiųjų [24]. Neskaitina tobulėti ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintas suvienodintų pareigybių sąrašas, numatantis teisę dirbti tyrėju ir B kategorijos pareigūnus, t. y. asmenis, kuriems nėra būtinas aukštasis universitetinis išsimokslinimas [27].

Nagrinėjant šio laikotarpio minėtą problematiką, laikytini reikšmingais ir baudžiamosios procesinės mokslinės minties apibendrinimai: apgintos daktaro disertacijos – Ryšardas Burda „Nusikaltimai ekonomikai: sampratos modeliavimas ir šiuolaikinė tyrimo metodikos koncepcija“, 2000 m. [28]; Alvydas Barkauskas – „Nusikaltimo tyrimo versijų šiuolaikinė koncepcija ir jos plėtros kryptys“, 2000 m. [29]; Antanas Rudzinskas – „Nusikalstama veikla padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai“, 2001 m. [30]; Artūras Panomariovas – „Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese“, 2002 m. [31]; Saulius Juzukonis – „Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese“, 2002 m. [32]; Rima Ažubalytė – „Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje“, 2000 m. [33]; Hendryk Malevski – monografija „Ivykio vietos apžiūra“, 1999 m. [34], kitos aktualesnės mokslinės publikacijos [35, p. 17–27; 36, p. 718; 37, p. 34–43; 38, p. 64–75; 39, p. 97–102; 40, p. 42–53; 41].

Išvados

Apibendrinant baudžiamojo persekiojimo raidą nuo Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo, šį laikotarpį galima išskaidyti į tam tikrus etapus ir sukonkretinti tam tikromis išvadomis:

I. Nuo 1990 m. kovo 11 d. iki Teisinės sistemos reformos metmenų (1993 m.) patvirtinimo. Tai atsiribojimo nuo TSRS teisinės-struktūrinės sistemos, baudžiamosios procesinės formos tobulinimo, diskusijų, nuomonių apie baudžiamojo persekiojimo reorganizavimą įvairovės etapas;

II. 1993 m. birželio mėn. – 1998 m. Praktinių procesinės veiklos problemų išryškavimo, teisinio reglamentavimo tobulinimo ir organizacinių institucinių pertvarkymų etapas, tačiau nesilaikant Teisinės sistemos reformos metmenimis (1993 m.) ir jų įgyvendinimo programa nustatyto nuoseklumo;

III. 1999 m. – 2003 balandžio mėn. Skubama kuriant ir priimant baudžiamuosius kodeksus, nepagrįstai ignoruojamos kitos nuomonės (teisinėje literatūroje, žiniasklaidoje, pasitarimuose, disertacijose ir kituose moksliniuose tiriamuosiuose darbuose, pavyzdžiui, kriminalinės justicijos tobulinimo programoje). Tuo pačiu laikotarpiu praktinių teisinių institucijų iniciatyva buvo priimta nemažai reikšmingų BPK papildymų ir pakeitimų, institucinių pertvarkymų, kurie sukūrė geras prielaidas efektyvesniam baudžiamajam persekiojimui organizuoti;

IV. 2003 m. gegužės mėn., prognozuotina, kad ir ilgesniam laikui – padarytų klaidų ir tam tikrų spragų taisymo teisinio baudžiamojo persekiojimo reglamentavimo srityje ir praktinės veiklos sklandesnio organizavimo tobulinimo etapas.

LITERATŪRA

1. **Ancelis P., Grigolovičienė D.** Baudžiamojo persekiojimo raida atkūrus Lietuvos nepriklausomybę iki Teisinės sistemos reformos metmenų (naujos redakcijos) patvirtinimo // *Jurisprudencija*. 2004. Nr. 61(53).

2. **Lietuvos Respublikos** Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimas Nr. VIII–810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“ // Valstybės žinios. 1998. Nr. 61–1736.
3. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas (projektas) // Teisės problemos. 1999. Nr. 3.
4. **Kazlauskas M., Goda G.** Naujo baudžiamojo proceso kodekso projektas: kūrimo prielaidos, struktūra, naujovės // Teisės problemos. 1999. Nr. 3.
5. **Įstatymas** rašomas gyvenimui. Baudžiamojo proceso kodekso projektą komentuoja praktikas. S. Liutkevičiaus pokalbis su žurnalistu L. Jokšu // Kauno diena. 1999 m. gruodžio 14 d.
6. **Stungys K.** Nauja įrodymo samprata BPK projekte // Lietuvos aidas. 1999 m. gruodžio 21 d. Nr. 249.
7. **Stungys K.** Įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte // Jurisprudencija. 2000. T. 16(8).
8. **Ancelis P.** Baudžiamojo persekiojimo problemos // Sargyba. 2001 m. gegužės 31 d. Nr. 22(433).
9. **Burda R.** Diskusiniai naujos ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcijos klausimai // Justitia. 2001. Nr. 1.
10. **Kandzežauskas J.** Eksperimentas pribrendo seniai: pokalbis su tardymo valdybos prie Vilniaus VPK viršininku // Sargyba. 2000 m. vasario 24 d.
11. <http://www.stt.lt?lang=lt&menu-id=1> (2004-07-11).
12. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. IX–500 // Valstybės žinios. 2001. Nr. 82–2830.
13. **Ekspertų, konsultantų, specialistų, piliečių, visuomeninių organizacijų, valstybės institucijų, Seimo narių pasiūlymai, pataisos, pastabos dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekto (IXPp959).** Lietuvos apeliacinis teismas, Teisės institutas.
14. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr. IX–785 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 37–1341. Atitaisytas: Valstybės žinios. 2002. Nr. 46.
15. **Lietuvos Respublikos** Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003 m. balandžio 2 d. Nr. 32.
16. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX–994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas Nr. IX–1162 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 112–4970.
17. **Lietuvos Respublikos** prokuratūros įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 42–1959.
18. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės 2003 m. sausio 28 d. nutarimas Nr. 120 „Dėl policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos ir Tardymo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos reorganizavimo“ // Valstybės žinios. 2003. Nr. 11–417.
19. <http://www.policija.lt/įsakymai/index.php?sk=0&rub-id=2&irub-id=6> (2004-07-11).
20. **Policijos** veikla įsigaliojus naujiems kodeksams // Sargyba. 2003 m. birželio 26 d. Nr. 24(539).
21. **Lietuvos Respublikos** finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymo 7 ir 20 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. IX–1460 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 38–1705.
22. **Lietuvos Respublikos** valstybės sienos apsaugos tarnybos įstatymo 2, 6, 20 ir 21 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. IX–1420 // Valstybės žinios. 2003. Nr. 38–1665.
23. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785, 21, 48, 50, 52, 127, 142, 143, 151, 158, 161, 163, 165, 212, 217, 232, 233, 234, 237, 244, 254, 255, 266, 276, 287, 303, 318, 319, 322, 326, 327, 329, 332, 342, 351, 353, 362, 375, 380, 397, 421, 440, 458, 459 straipsnių pakeitimo bei kodekso papildymo 362 1 straipsniu įstatymas Nr. IX–1496 // Valstybės žinios. 2003. Nr. 38–1734.
24. **Nauji** kodeksai stringa dėl klaidų ir spragų. A. Lekavičiaus interviu su V. Greičiumi // Lietuvos rytas. 2003 m. gegužės 20 d.
25. **Ikiteisminio** tyrimo pareigūnų kvalifikacijos problemos. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitete 2004 m. sausio 28 d. įvykusių diskusijų stenograma. Priedai. Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos raštas dėl ikiteisminio tyrimo.
26. <http://www.lrkt.lt/> Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo neišnagrinėtų prašymų (bylų) sąrašas. Nr. 47 (2004 07 11).
27. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės 2002 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. 684 „Dėl Ministro Pirmininko politinio (asmeninio) pasitikėjimo valstybės tarnautojų pareigybių, Vyriausybės kanceliarijos, ministerijų, Vyriausybės įstaigų ir įstaigų prie ministerijų valstybės tarnautojų suvienodintų pareigybių sąrašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 100–3709.

28. **Burda R.** Nusikaltimai ekonomikai: sampratos modeliavimas ir šiuolaikinė tyrimo metodikos koncepcija. 2000.
29. **Barkauskas A.** Nusikaltimo tyrimo versijų šiuolaikinė koncepcija ir jos plėtros kryptys. 2000.
30. **Rudzinskas A.** Nusikalstama veikla padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai. 2001.
31. **Panomariovas A.** Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese. 2002.
32. **Juzukonis S.** Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese 2002.
33. **Ažubalytė R.** Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje. 2000.
34. **Malevski H.** Įvykio vietos apžiūra. 1999.
35. **Goda G.** Procesinių prievartos priemonių Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projekte samprata, klasifikacija ir turinys // Teisė: mokslo darbai. 2000. Nr. 35.
36. **Goda G.** Kaltinamojo teisė duoti klausimus kaltinimo liudytojams kaip žmogaus teisė // Teisė: mokslo darbai. 2000. Nr. 36.
37. **Goda G.** Agento provokatoriaus veikla ir žmogaus teisė į sąžiningą procesą // Teisė: mokslo darbai. 2000. Nr. 37.
38. **Kazlauskas M.** Naujo Baudžiamojo proceso kodekso koncepcija ir sistema // Teisė: mokslo darbai. 2000. Nr. 37.
39. **Rinkevičius J.** Specialiųjų žinių samprata ir teismo ekspertų kompetencija // Teisė: mokslo darbai. 2000. Nr. 37.
40. **Goda G.** Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. // Teisė: mokslo darbai. 2002. Nr. 44.
41. **Autorių kolektyvas.** Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga Lietuvoje. – Vilnius, 1999.

The Pre-Trial Investigation after the Ratification of the Minutes of the Legislative Framework Reform

***Assoc. Prof. Dr. Petras Ancelis
Danguolė Grigolovičienė
Mykolas Romeris University***

***Keywords:** criminal process, criminal prosecution, procedural, pre-trial investigation, inquiry, investigator/interrogator, legislative framework reform, process (development).*

SUMMARY

The authors of the article presented the development of criminal prosecution after the restoration of independence of the Republic of Lithuania until the ratification of the Minutes of the Legislative Framework Reform (new edition) in June, 1998. The subsequent period was no less dynamic and significant, which demanded further substantial studies to be conducted. This period saw various changes in the legal – process regulation of criminal prosecution as well as was marked by variety of amendments of practical activities of institutions responsible for the implementation of criminal prosecution. In addition, the results of scientific activities of criminal prosecution executed a direct influence upon the development of the criminal procedure system. The Code of Criminal Procedure (further – CCP) was shifted, adding new changes and annexes, thus, the original content and „spirit“ of the „Soviet“ version of the CCP had totally been transformed, whereas drafting a new Code had prolonged. Thus, the following report analyses the subsequent key amendments of the Law on Criminal Prosecution, their influence of organization and implementation of the pre-trial investigation, the reorganization of investigation institutions and public procurators, changes of

structure, the results of practical activities. The new Draft Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania and other related issues saw consistent consideration, enactment, and implementation.

The whole reform period of the pre-trial investigation from the restoration of independence of the Republic of Lithuania until the present day is analysed into the following periods that are substantiated by certain criteria and conclusions:

- 1. Since March 11, 1990 until the ratification of the Minutes of the Legislative Framework Reform. This period was marked by the demarcation from the Soviet Union legal-structural system, the improvement of the criminal process, discussions and opinions concerning the reorganization of criminal prosecution.*
- 2. Since June, 1993 until 1998. The period was marked by laying emphasis on the practical implementation of the procedural activities, the improvement of legal regulations, the reorganization of institutions without pursuance on the Minutes of the Legislative Framework Reform.*
- 3. Since 1999 until April 2003. The period when new Codes of Criminal Procedure were drafted and adopted hastily, unreasonably ignoring the opinion of others (legal literature, mass media, opinion expressed in debates, scientific researches and other sources). At the same time, due to effective initiative of practical legal institutions, significant amendments and annexes to the CCP were adopted **and reorganizations of legal institutions were performed which formed the background to organize a more effectual criminal prosecution.***
- 4. Since May 2003 and forecasting the future perspectives. The period marked by correction of inaccuracies and other gaps made in the regulation of legal criminal prosecution and improvement of a more fluent organization of practical activities.*

